DOI: 10.17951/f.2021.76.207-221

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LXXVI SECTIO F 2021

Akademia Pomorska w Słupsku

WOJCIECH BEJDA
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1581-9628
wojciech.bejda@apsl.edu.pl

Brytyjskie spektakle historyczne (pageants) 1905–1939. Stan i perspektywy badań

British Historical Performances (Pageants) 1905–1939: State and Prospects of Research

ABSTRAKT

Brytyjskie spektakle historyczne (*pageants*) były niezwykle popularne w okresie 1905–1939. Pomimo zaangażowania w nich milionów Brytyjczyków, zarówno jako wykonawców, jak i jako publiczności, dopiero od lat 90. XX wieku stały się tematem badań. Idea, organizacja i odbiór społeczny przyciągały uwagę badaczy. Tematem artykułu są wybrane problemy badawcze: czy *pageant* był wynalazkiem Louisa N. Parkera, jaką rolę odgrywały te spektakle w życiu lokalnej społeczności, a wreszcie czy te przedsięwzięcia spajały społeczeństwo czy może wywoływały animozje społeczne. Omówiono też bazę danych (*The Redress of the Past: Historical Pageants in Britain*) zawierającą kilkaset *pageantów* oraz perspektywy badawcze wynikające z jej wykorzystania.

Słowa kluczowe: *pageant*; spektakl historyczny; Louis N. Parker; wykonawcy; publiczność

WSTĘP

W latach 1905–1939 Wielka Brytania, a za nią także Irlandia, Stany Zjednoczone Ameryki i Kanada doświadczyły, choć w niejednakowym stopniu, fenomenu lokalnych spektakli historycznych (*pageants*) odgrywanych w otwartej przestrzeni. Zakłada się, że tego typu przedsięwzięcia mogło odwiedzić 10 mln widzów, natomiast w ich organizacji mogło uczestniczyć około kilku milionów osób, które nie były aktorami. Spektakle te miały wieloaspektowy wymiar, obejmujący problem recepcji własnej lokalnej przeszłości, a także były odzwierciedleniem aspiracji, przede wszystkim klasy średniej. Organizacja każdego

pageantu była przedsięwzięciem o charakterze logistycznym, finansowym, technicznym i kulturalnym. Tym bardziej zaskakująco przedstawia się stan badań nad fenomenem brytyjskiego *pageantu*. W okresie największej popularności tej formy spektaklu powstało bowiem tylko jedno studium[1], które ma charakter historiograficzny. Renesans badań miał miejsce dopiero pod koniec XX wieku, a rozkwit zainteresowania tą tematyką odnotowano w ostatnim dziesięcioleciu. Jest to zatem relatywnie nowy temat badawczy, realizowany przez wąskie grono badaczy skupionych wokół projektu *The Redress of the Past: Historical Pageants in Britain 1905–2016*.

Celem artykułu jest ukazanie rozwoju historiografii omawianego zagadnienia oraz przybliżenie głównych trendów badawczych z nim związanych w okresie największej popularności *pageantów* w latach 1905–1939. Rozważaniami objęto właśnie ten okres, ponieważ stanowi on naturalną cezurę dla tego zagadnienia. Pierwsza data wiąże się z *pageantem* w Sherborne, który zapoczątkował modę na organizowanie tych spektakli, natomiast rok 1939 przyniósł załamanie się w ich funkcjonowaniu z powodu wybuchu wojny, której Wielka Brytania była stroną. Przedstawiona problematyka badawcza obejmuje spektakle organizowane na terenie Wielkie Brytanii, ponieważ literatura przedmiotu jest w tym zakresie najbogatsza. Wynika to z faktu, że to właśnie Wielka Brytania może poszczycić się największą liczbą *pageantów*.

PAGEANT – DEFINICJA I CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA

Brytyjskie *pageants* można zdefiniować jako „pokazy lub spektakle" albo „ruchome pokazy pozbawione zarówno akcji, jak i dialogu"[2]. Ta definicja odnosi się do powstałych jeszcze w XII wieku przedstawień misteryjnych, które miały charakter pantomimy lub procesji (np. Bożego Ciała), gdzie występowały osoby przebrane za postacie z Biblii[3]. Od XV wieku zaczęły stopniowo pojawiać się bardziej świeckie prezentacje, mające dworski wymiar. Popularna stała się tematyka alegoryczna, którą symbolizowały choćby antyczne bóstwa (np. Apollo i Muzy) czy personifikacje zalet i wad bądź idei (Prawda, Fortuna, Sprawiedliwość, Wdzięczność, Zazdrość itd.). Zwykle okazją do ich przygotowania były wizyty monarchy lub monarchini w różnych miastach Anglii (szczególnie

[1] R. Withington, *English Pageantry: An Historical Outline*, vol. 1–2, New York 1918.

[2] A. Ward, *History of English Dramatic Literature*, vol. 1, London 1875, s. 79: „ [...] moving shows devoid of either action or dialogue". Amerykańskie *pageants* odnoszą się do konkursów piękności kobiet (*beauty pageant*/*contest*).

[3] R. Withington, *English Pageantry: An Historical Outline*, vol. 1–2, New York 1963, s. 4–32, 77–82.

w XVI i XVII wieku)[4]. Właśnie w tym czasie utrwalił się obraz *pageantu* jako „something 'put together': giant, animal, stage, or wagon. To this background came hero, saint, patriarch, angel, knight – allegory, symbolism, history, and mythology, which become, as the 'soul' of pageantry"[5]. Najbardziej znanym przykładem spektakli historycznych (w formie procesji) stał się *The Lord Mayor's Show*, który sięgał aż do późnego średniowiecza, jednakże jego znaczenie rosło stale od drugiej połowy XVI wieku, aby stopniowo przygasnąć od początków XVIII wieku[6].

Przełomowy charakter miał zorganizowany w 1905 roku przez Louisa N. Parkera (1852–1944) *Pageant of Sherborne*. Ten *pageant* ustalił na dziesięciolecia sposób organizacji omawianych spektakli historycznych. Jakkolwiek późniejsze tego typu przedsięwzięcia różniły się czasem trwania, stylem i tematyką historyczną, to sama idea pozostawała niezmienna. Niemal zawsze była to seria dramatyzowanych (teatralnych) scen ukazujących ważne dla lokalnej społeczności wydarzenia, począwszy od czasów celtyckich po wiek XVI (z biegiem czasu stopniowo decydowano się na ukazywanie późniejszych wydarzeń). W Sherborne odegrano 11 epizodów, obejmujących okres od założenia miasta przez świętego Aldhelma w 705 roku po wizytę Sir Waltera Raleigha w 1593 roku.

Pageant angażował zazwyczaj od kilkuset (800 w Sherborne) do kilku tysięcy (5 tys. w Warwickshire w 1930 roku) czy nawet 15 tys. (podczas *Pageant of London* w 1911 roku) uczestników (były to osoby przygotowujące stroje, zajmujące się marketingiem, aktorzy i statyści). Tak duże zaangażowanie miało sprostać znacznej liczbie widzów, którzy w ciągu kilku dni mogli oglądać sceny spektaklu. *Pageant* mogło odwiedzać zwykle od kilku do 120 tys. widzów (*Newcastle-upon-Tyne*, 1931). Szacuje się, że pomiędzy 1905 a 1939 rokiem kilkaset tego typu przedsięwzięć odwiedziło 10 mln widzów (w ich organizacji uczestniczyło prawdopodobnie kilka milionów osób)[7]. Zainteresowanie tymi spektaklami powszechnie dostrzegano już od 1908 roku. Wyrazistym przejawem było dążenie coraz większej liczby wielkich miast oraz miasteczek do tego, by

---

[4] *Ibidem*, s. 86–101, 108–196.

[5] Idem, *English Pageantry: An Historical Outline*, vol. 2, New York 1963, s. 145.

[6] *Ibidem*, s. 3–145; idem, *A Manual of Pageantry*, Bloomington 1915, s. 6.

[7] A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman,, *Introduction*, [w:] *Restaging the Past: Historical Pageants, Culture and Society in Modern Britain*, eds. A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman, London 2020, s. 3. Podawana przez autorów liczba 10 tys. *pageantów*, które miały miejsce od 1905 roku na Wyspach Brytyjskich, wydaje się przesadzona. Jak dotąd udało się zidentyfikować 656 tego typu imprez. Najnowsze dane są publikowane na stronie projektu poświęconej omawianym spektaklom historycznym. Zob. *Pageants*, https://historicalpageants.ac.uk/pageants [dostęp: 29.06.2021].

zorganizować własny *pageant*[8]. Fascynację nowym rodzajem rozrywki żartobliwie określano mianem *pageantitis* jako odmianą zaraźliwej choroby przenoszonej wraz z rozwojem kultury masowej[9].

W języku polskim brakuje stosownego odpowiednika słowa *pageant*. Można je wprawdzie oddać jako „widowisko, pokaz", jednak umyka wtedy wielkowymiarowość i oryginalność zjawiska kryjącego się za tym pojęciem[10]. Miało ono bowiem swoje własne formy publikacji, sposób realizacji itd. Niekiedy przyjmowało charakter właściwy ruchowi odtwórstwa historycznego (*reenactment*), kiedy to pieczołowicie starano się odtwarzać nie tylko elementy uzbrojenia, ale i sam przebieg wydarzeń historycznych[11]. Dość powiedzieć, że jego użycie w dyskutowanym okresie niejako automatycznie kojarzyło się niemal wyłącznie z „wynalazkiem" Parkera, usuwając w cień szersze znaczenie, które wskazuje autor hasła w przytoczonym słowniku. W konsekwencji w tekście niniejszego artykułu pojawia się słowo *pageant*, jakkolwiek nie przyjęło się ono jeszcze w języku polskim, być może dlatego, że temat brytyjskich spektakli historycznych nie jest popularny w polskiej historiografii[12].

ŹRÓDŁA

Chociaż obecność *pageantów* była doskonale widoczna w okresie ich największej popularności, to jednak z biegiem czasu stawały się one coraz bardziej ulotnym zjawiskiem. Wynikało to po części z faktu, że źródła, które je najlepiej opisują, mają charakter efemeryczny. Najbardziej reprezentatywne w kontekście omawianego zjawiska są programy tych wydarzeń. Nosiły one tytuł: *Book of Words*, *Programme* lub *Souvenir* i były wydawane na potrzeby znacznej części tych imprez. Sprzedawano je jako pamiątki dla widzów. Mimo że ich nakłady sięgały w przypadku większych imprez od 4,5 do 10 tys. egzemplarzy, są rzadkością

---

[8] A. Yoshino, *Pageant Fever: Local History and Consumerism in Edwardian England*, Nishiwaseda 2011, s. 3.

[9] Podobnie określano fascynację kartami pocztowymi – *postal carditis*. Zob. J.W. Harrington, *Postal Carditis and Some Allied Manias*, "The American Magazine" 1906, vol. 61, s. 562–563.

[10] J. Stanisławski, *Wielki słownik angielsko-polski z suplementem, O–Z*, Warszawa 1992, s. 33.

[11] J.F. Dean, *All Dressed Up: Modern Irish Historical Pageantry*, Syracuse 2014, s. 114–117, 157. Jakkolwiek stadium tej autorki koncentruje się na irlandzkich *pageantach*, to jednak można dostrzec znaczne zależności od brytyjskich pierwowzorów.

[12] Zob. W. Bejda, *Wieloaspektowość spektakli historycznych w Wielkiej Brytanii w 1. połowie XX wieku*, [w:] A. Teterycz-Puzio, W. Bejda, L. Kościelak, *Homo ludens. Zabawy i rozrywki na co dzień i od święta w dziejach krajów Europy Środkowej i ich sąsiadów*, Słupsk 2017, s. 335–343.

w bibliotekach[13]. Wydawane były przez organizatorów *pageantu* i liczyły od kilku do ponad stu stron. Składały się z reguły ze wstępu napisanego przez reżysera i kierownika w jednej osobie (*pageant master*), po którym następowały opisy scen: wstęp historyczny oraz teksty dialogów. Tego typu publikacje są o tyle cenne, że ukazują zarówno osoby zaangażowane w powstawanie omawianych spektakli, jak i – co może ważniejsze – zapatrywania na cel tych przedsięwzięć, a także prezentują popularną wizję lokalnej przeszłości (z reguły za tekst nie byli odpowiedzialni profesjonalni historycy, lecz pasjonaci i chwalcy lokalnej przeszłości). O unikatowym charakterze tego typu publikacji świadczy również pominięcie ich w kompendium poświęconym drukom efemerycznym[14].

Organizowanym *pageantom* towarzyszyły też kartki pocztowe ukazujące odtwarzane sceny z wydarzeń historycznych. Tworzyły one nieraz długie serie, które albo były nabywane jako pamiątka na własne potrzeby, albo mogły być wysłane i stanowić w ten sposób reklamę danego przedsięwzięcia[15]. Obecnie są one chętnie wykorzystywane jako materiał ilustracyjny w publikacjach poświęconych omawianym spektaklom. Interesujące informacje znajdują się niekiedy na rewersie kartki, gdzie nadawca odnotował swe wrażenia z oglądanej imprezy. Kartki te jednak nie są przedmiotem osobnych studiów historyków. Przyczyna tego stanu rzeczy leży w ich rozproszonym charakterze albo wynika z faktu, że historycy studiujący omawiane zagadnienie nie kolekcjonują tego typu źródeł. Karty wydawane przy okazji *pageantów* stały się natomiast obiektem zainteresowania kolekcjonerów[16].

Kolejnym źródłem są gazety wydawane przy okazji organizacji *pageantu*. Prasa chętnie angażowała się w reklamę lokalnego spektaklu, który miał za zadanie promować organizującą go społeczność, jej dzieje i dokonania, a wreszcie atrakcje turystyczne. Czasami decydowano się na wydanie numeru specjalnego, jak np. w St. Edmundsbury w 1907 roku, gdzie opublikowano numer specjalny „Connoisseur Magazine", a także w Bradford w 1931 roku („Yorkshire Observer

---

[13] A. Yoshino, *op. cit.*, s. 15–16, 102–107.

[14] M. Roberts, *Collecting Printed Ephemera*, Oxford 1988. Autor, autorytet w dziedzinie druków ulotnych i prekursor badań nad nimi, wspomina o *Dance programmes* (s. 146–149) i rozrywkach, *entertainment* (s. 198–205), jednakże nie wzmiankuje *pageantów* ani żadnych druków ulotnych wydawanych przy ich okazji (np. biletów, których liczba mogła oscylować wokół 10 mln).

[15] Z reguły tego typu kartki pocztowe dokumentowały finalne fazy prób w strojach z kolejnych epok (*dress rehearsal*), które odbywały się przed głównym pokazem. Mogły więc być wysłane zawczasu, aby adresat zdążył przybyć na oficjalne prezentacje.

[16] Ch. Butler, *Probing the Pageant Phenomenon*, "Picture Postcard Annual" 2008, s. 8–11; A. Swift, *Celebrating Bath's Pageant*, "Picture Postcard Monthly" 2009, no. 363, s. 44–46. Oba teksty nie zostały zauważone przez historyków badających omawiane zjawisko.

Budget")[17]. Ponadto teksty poświęcone Parkeriańskim spektaklom publikował „Punch"[18]. Wreszcie, omawiając najważniejsze źródła, należy wspomnieć o materiałach archiwalnych znajdujących się zwykle w lokalnych archiwach.

HISTORIOGRAFIA BADAŃ

Wcześnie dostrzeżona została wartość *pageantu* jako obiecującego tematu badań. Pierwszym studium poświęconym temu zagadnieniu, jednocześnie reprezentującym znaczny wysiłek badawczy, była dwutomowa monografia autorstwa amerykańskiego historyka Roberta Withingtona pt. *English Pageantry: An Historical Outline*, wydana w 1918 roku. Asumptem do jej napisania była wielka popularność *pageantów* również w Ameryce Północnej, a szczególnie w Stanach Zjednoczonych[19]. Być może pewne znaczenie miała przyjaźń, która łączyła autora z Parkerem. Withington podjął się przebadania dziejów angielskich *pageantów* jako źródła inspiracji tego typu spektakli dla jemu współczesnych. Dostrzegł pewne podobieństwa Parkeriańskich spektakli z elżbietańskimi *chronicle plays*, które w dramatyzowanej formie ukazywały wydarzenia z przeszłości[20]. Odnotował również ich istotną rolę w przekazywaniu tradycji historycznej procesji (*The Lord Mayor's Show*) wykorzystującej dawne stroje i broń, choć sam Parker odżegnywał się od tego typu inspiracji.

Przede wszystkim sam Parker uważał, że był twórcą oryginalnego typu spektaklu, który definiował jako „przedstawienie dziejów miasta w dramatycznej formie, od najwcześniejszego do późniejszego okresu, który tworzy stosowny punkt kulminacyjny. Jest to przedstawienie prezentowane w dramatycznej formie i w prozie w najbardziej bezpośredni sposób, a ponadto ozdobione chórami, pieśniami, tańcami, marszami i wszelkimi uzasadnionymi widowiskowymi dodatkami"[21]. Kilka lat później ujął idee *pageantu* we wzniosły sposób: „[...] *pageant* jest częścią wielkiego święta dziękczynienia Bogu Wszechmogącemu za dawną chwałę miasta i jego obecny dobrobyt. Taka interpretacja przenosi całość od razu

---

[17] *St. Edmundsbury Pageant Souvenir*, "Connoisseur Magazine" 1907, special number; "Yorkshire Observer Budget" 1931, no. 3501.

[18] Na przykład *The Patriotism of Puddlebury*, "Punch" 1907, 24 July, s. 71.

[19] R. Withington, *English Pageantry...*, vol. 2, s. 235–296.

[20] Idem, *English Pageantry...*, vol. 1, s. 196; F.E. Schelling, *The English Chronicle Play: A Study in the Popular Historical Literature Environing Shakespeare*, New York 1902, s. 30–55, 134–275.

[21] „The representation of the history of a town, in dramatic form, from the earliest period to some later point, forming a fitting climax. This is set forth in verse and prose of the most direct sort, and is embellished with choruses, songs, dances, marches, and every legitimate spectacular adjunct" (L.N. Parker, *Historical Pageants*, "Journal of the Society for Arts" 1905, vol. 54, no. 2770, s. 144).

na wyższy poziom i poza atmosferę widowiskowej zabawy. Właściwie *pageant* powinien być – a w przypadku moich konkursów był zawsze – otwierany i zamykany wielkimi nabożeństwami upamiętniającymi poprzedzające i późniejsze niedziele we wszystkich miejscach kultu"[22]. W konsekwencji Parkera określano mianem „wynalazcy i twórcy współczesnego *pageantu*" oraz uznawano za „ojca współczesnej widowiskowości"[23]. Takie stwierdzenia wynikały z nieskromnych opinii Parkera o sobie samym. W przedmowie do *The Book of the York Pageant* napisał: „[...] wymyśliłem nową formę sztuki dramatycznej wraz z *Pageantem* w Sherborne"[24].

Parkeriańskie spektakle nie były jednak zdaniem Withingtona zupełną nowością, lecz stanowiły pełen rozkwit wielowiekowej tradycji[25]. Withington zwraca uwagę, że Parker skupił się na prezentacji znaczących wydarzeń z lokalnej przeszłości Sherborne, zupełnie pomijając przy tym wątki alegoryczne, mityczne i biblijne. W ten sposób *pageant* stał się rodzajem kronikarskiej prezentacji chwalebnych momentów z przeszłości, które miały wzbudzić dumę mieszkańców z własnej historii. Withington w analizie Parkeriańskich spektakli był przede wszystkim zainteresowany problemem, czy twierdzenie Parkera i jego admiratorów, że był twórcą zupełnie nowej formy spektaklu, ma uzasadnienie. Co zaskakujące, jego bogato udokumentowana teza, iż tak nie było, nie jest podzielana w niektórych publikacjach. Takie podejście nie tyle wynika z analizy źródeł, które miał do dyspozycji amerykański badacz, ile raczej z niewykorzystywania jego ustaleń[26].

Ważnym aspektem, wręcz fundamentalnym, dla nowego typu spektaklu był masowy udział lokalnej społeczności[27]. Kolejnym charakterystycznym i nowator-

---

[22] „A pageant is a part of the great festival of thanksgiving to Almighty God for the past glory of a city and for its present prosperity. Such an interpretation removes the whole thing at once to a high plane and out of the atmosphere of the mere spectacular entertainment. The actual pageant should be, – and in the case of my pageants it always has been, – opened and closed by great commemorative services on the previous and concluding Sundays in all the places of worship" (idem, *What Is a Pageant?*, "New Boston" 1910, no. 11, s. 296).

[23] „[T]he inventor and founder of modern pageant", „the father of modern pageantry" (E.W. Bates, W. Orr, *Pageants and Pageantry*, Boston 1912, s. iv).

[24] „I invented a new form of dramatic art. With the Sherborne Pageant" (*The Book of the York Pageant 1905*, s. 197).

[25] R. Withington, *English Pageantry...*, vol. 2, s. 141–145, 197, 231. John F. Dean (*op. cit.*, s. 20) trafnie stwierdził: „[...] of course, Parker had not invented a new form of drama. He recuperated elements from multiple dramatic genres and idioms and recycled them in ways suited to the civic needs of English cities and villages in the Edwardian era).

[26] Zob. np. A. Yoshino, *op. cit.*, s. 5.

[27] *Ibidem*, s. 212–222.

skim rysem tego spektaklu był jego aspekt komercyjny. Organizacja *pageantów* generowała znaczne koszty, które miały zostać zrefundowane przez publiczność, która nabywała bilety wstępu na spektakl i kupowała pamiątki (głównie programy w formie książek oraz karty pocztowe). Ewentualne straty finansowe miały być pokrywane przez poręczycieli, którymi byli lokalni przedstawiciele arystokracji i klasy średniej. Jakkolwiek Parker nie dążył do osiągania zysków z organizowanego przez siebie przedsięwzięcia na rzecz społeczności w Sherborne, to jednak dzięki nadspodziewanie dużej liczbie publiczności okazało się, że tego typu imprezy mogą przynosić znaczne dochody[28]. Withington nie wskazuje na czynnik finansowy jako zachętę dla innych społeczności, by organizować własny *pageant*.

W konsekwencji ustalenia Withingtona nie dają satysfakcjonującej odpowiedzi na pytanie, dlaczego *Pageant of Sherborne* okazał się niebywałym sukcesem oraz dlaczego sukcesywnie wiele innych miast i miejscowości zapragnęło również u siebie zorganizować tego typu przedsięwzięcia. Na próbę odpowiedzi przyszło poczekać niemal wiek, ponieważ dopiero w 2011 roku ukazała się kolejna monografia poświęcona nowożytnym *pageantom*, której autorką jest Ayako Yoshino. Co ciekawe, książka została wydana przez japońskie wydawnictwo. Jak wskazuje badaczka, sukces *pageantu* w Sherborne i kolejnych miał korzenie w tendencjach konsumenckich ówczesnej Wielkiej Brytanii. Były to bowiem czasy dynamicznego rozwoju przejawów kultury masowej: kina, turystyki, gazet. Parker wykorzystał wiele z nich, aby wypromować swe przedsięwzięcie, a także dostosował swój spektakl do pierwowzorów z Oberammergau (słynne przedstawienia pasyjne) i festiwalu Wagnerowskiego w Bayreuth[29]. Na cel ekonomiczny *pageantu* wskazuje z kolei Tom Hulme. Tego typu przedsięwzięcia, szczególnie w okresie wielkiego kryzysu (1929–1930), miały być remedium na zapaść handlową – przybywający turyści mieli wspomagać lokalną gospodarkę[30].

Ważnym problemem badawczym jest kwestia udziału lokalnej społeczności w omawianych przedsięwzięciach. Część badaczy zwraca uwagę na deklaracje Parkera, że *pageant* powinien mieć demokratyczny, unifikujący charakter (określał je jako „wielki Festiwal Braterstwa)[31]. Wcześnie bowiem dostrzeżono tendencję, postrzeganą jako niebezpieczeństwo, że ten typ przedstawień zostanie zdominowany przez najbardziej dynamiczną klasę społeczną – klasę średnią lub

---

[28] *Ibidem*, s. 206–207.

[29] *Ibidem*, s. 19–97.

[30] T. Hulme, *'A Nation of Town Criers': Civic Publicity and Historical Pageantry in Inter-War Britain*, "Urban History" 2017, vol. 44, no. 2, s. 270–292.

[31] „[A] great Festival of Brotherhood" (L.N. Parker, *Several of My Lives*, London 1928, s. 279). Zob. także: P. Readman, *The Place of the Past in English Culture c. 1890–1914*, "Past and Present" 2005, vol. 186, no. 1, s. 197.

arystokrację (lub obie jednocześnie) – kosztem pracowników o skromnym statusie materialnym[32]. Deklaracja Parkera zwykle nie odpowiadała realiom organizacji *pageantu*. Dostrzega się mianowicie, że omawiane spektakle były przedsięwzięciami organizowanymi przez klasę średnią w kooperacji z arystokracją. Jednak nie tylko koszty partycypacji wykluczały z reguły robotników czy drobnych rolników z udziału w *pageantach*, lecz także różnice o charakterze ideologicznym. Mick Wallis w serii artykułów wykazał, że również brytyjska partia komunistyczna organizowała w latach 30. własne *pageanty* (np. *Music and the People*, Londyn 1939; *A Pageant of Chartism: Heirs to the Charter*, Londyn 1939), które służyły zarówno komunikacji z szerokimi rzeszami odbiorców, jak i manipulacji – ukazywaniu zła kapitalizmu poprzez zrównanie go z faszyzmem[33]. Wallis zajął się też sylwetką Mary Kelly, organizatorki *pageantów* w małych miejscowościach. Zwrócił uwagę, że starała się ona dać wyraz swej sympatii dla robotników i mieszkańców wsi[34].

Michael Woods z kolei jako pierwszy zwrócił uwagę na narzucające się każdemu czytelnikowi programy pokazów wydawane na potrzeby *pageantów* oraz na to, że omawiane spektakle służyły wsparciu struktur lokalnych elit. Ponadto miały one intensywnie polityczny charakter[35]. Tendencja do pomniejszania aspektu politycznego w omawianych *pageantach* jest obecna w pracach Yoshino, która wskazuje, że to głównie koszty udziału wykluczały udziały uboższych grup w *pageantach*. Autorzy tekstów programów, na których oparte były te spektakle, starali się wręcz unikać wątków, które odnosiły się do klęsk i konfliktów społecznych[36]. Zdaniem tej badaczki preferowano wyraźnie „chwalebną przeszłość" (*glorious past*), której elementy to imperializm, nacjonalizm i chrześcijaństwo, co było zgodne z oczekiwaniami uczestników i publiczności[37]. Zdaniem Paula Readmana wątki imperialne były jednak mniej istotne (przynajmniej w kontekście

---

[32] A. Yoshino, *op. cit.*, s. 202–204.

[33] M. Wallis, *Pageantry and the Popular Front: Ideological Production in the Thirties*, "New Theatre Quarterly" 1994, vol. 10, no. 38, s. 132–156; idem, *The Popular Front Pageant: Its Emergence and Decline*, "New Theatre Quarterly" 1995, vol. 11, no. 41, s. 17–32; idem, *Heirs to the Pageant: Mass Spectacle and the Popular Front*, [w:] *A Weapon in the Struggle: The Cultural History of the Communist Party in Britain*, ed. A. Croft, London 1998, s. 48–67.

[34] M. Wallis, *Unlocking the Secret Soul: Mary Kelly, Pioneer of Village Theatre*, "New Theatre Quarterly" 2000, vol. 16, no. 4, s. 347–358.

[35] M. Woods, *Performing Power: Local Politics and the Taunton Pageant of 1928*, "Journal of Historical Geography" 1999, vol. 25, no. 1, s. 57–74.

[36] A. Yoshino, *op. cit.*, s. 57–97, 180. Por. W. Bejda, *Wieloaspektowość spektakli historycznych...*, s. 338–342.

[37] A. Yoshino, *op. cit.*, s. 124, 125, 141–148, 179–180; A. Burns, *A National Church Tells Its Story: The English Church Pageant of 1909*, [w:] *Restaging the Past...*, s. 56–79.

Pageant of Winchester, 1908) niż przeszłość własnej miejscowości[38]. Zresztą, jak wykazała Deborah S. Ryan, intencje zwykłych uczestników omawianych spektakli nie musiały pokrywać się z deklaracjami wyrażanymi w oficjalnych publikacjach. Do udziału w nich mogła skłaniać chęć rozrywki, samorealizacji lub względy towarzyskie, nie zaś uczucia o charakterze patriotycznym[39].

W najnowszych publikacjach sporo miejsca poświęca się także udziałowi kobiet w omawianych spektaklach. Ich obecność była niebagatelna, a w niektórych aspektach przygotowań – wręcz kluczowa. Chodzi nie tylko o wykonywanie strojów czy udział jako aktorek lub statystek. Można wskazać na dwie kobiety, które pełniły rolę kierowniczek *pageantów* (*mistress of pageant*): Mary Kelly oraz Gwen Lally. Istotna rola kobiet była też przejawem ich emancypacji[40].

Część publikacji poświęcona *pageantom* składa się na obszerną monografię poszczególnych spektakli. Zwykle struktura tych studiów jest następująca – w kontekście panującej powszechnie, szczególnie w epoce edwardiańskiej, „gorączki spektakli" (*pageant fever*) prezentowane są motywy organizacji spektaklu oraz oczekiwania finansowe organizatorów liczących na profity dla miasta. Po uzyskaniu gwarancji finansowych ze strony poręczycieli opisywane są przygotowania niewolne od konfliktów wśród organizatorów. Kiedy ma miejsce sam spektakl, prezentowane są kolejne epizody. Na zakończenie składa się podsumowanie efektów finansowych i reakcji prasy, z reguły przychylnej. Spośród opublikowanych monografii nie wszystkie reprezentują jednakowy poziom naukowy. Modelowy charakter ma książka Marka Freemana, członka projektu *The Redress of the Past: Historical Pageants in Britain 1905–2016*. Jest ona poświęcona trzem *pageantom*, które miały miejsce w St. Albans w latach 1907, 1948, 1953. W kontekście niniejszego omówienia jedynie pierwsza impreza wymaga wzmianki. Ta bogato ilustrowana publikacja, opierająca się na miejscowych źródłach archiwalnych, szczegółowo prezentuje nie tylko same przygotowania, lecz także kontekst brytyjski organizowanego *pageantu*[41].

Problematyczny charakter ma natomiast książka traktująca obszernie, choć nie wyłącznie, o spektaklu w Bath (1909). Również jest bardzo dobrze

---

[38] P. Readman, *op. cit.*, s. 185–189.

[39] D.S. Ryan, *Staging the Imperial City: The Pageant of London 1911*, [w:] *Imperial Cities: Landscape, Display and Identity*, eds. F. Driver, D. Gilbert, Manchester 1999, s. 117–136.

[40] Z. Thomas, *Historical Pageants, Citizenship and the Performance of Women's History before Second-Wave Feminism*, [w:] *Restaging the Past...*, s. 108–131; A. Binns, *Nobility, Duty and Courage: Propaganda and Inspiration in the Interwar Women's and Girl's Pageants*, [w:] *Restaging the Past...*, s. 132–157.

[41] M. Freeman, *The Pageants of St Albans: An Illustrated History. How the People of Twentieth--Century St. Albans Performed Scenes from the City's Past*, St. Albans 2020, s. 33–108.

ilustrowana i zawiera szczegółowe omówienie procesu organizacji, przebiegu i odbioru *pageantu*. Jej mankamentem jest jednak zupełny brak wskazówek bibliograficznych, nie uwzględniono w niej przypisów. Stąd też obszerne cytaty źródłowe są trudne do zidentyfikowania. Książka wydaje się mieć charakter bliski opisywanym *pageantom* – nie ma ambicji naukowych, ale jej zadaniem jest przybliżenie barwnej i chwalebnej przeszłości miasta przede wszystkim jego mieszkańcom[42]. Jest rzeczą zaskakującą, że pomijana jest w innych opracowaniach rzetelnie udokumentowana źródłami prasowymi i archiwalnymi książka historyka Hywela T. Edwardsa poświęcona narodowemu *pageantowi* Walii[43].

Część studiów poświęcona jest kierownikom *pageantów* (*master of pageant*): Parkerowi, Frankowi Lascellesowi oraz autorowi programu (*Owen Rhoscomyl*)[44]. Autorzy podjęli próbę prześledzenia ich dzieciństwa, młodzieńczych inspiracji i edukacji, które wpłynęły na późniejsze podejście do organizowanych przez nich spektakli. Można zauważyć, że indywidualizm tych osób dominował nieraz nad intencjami i wyobrażeniami innych ludzi zaangażowanych w powstanie *pageantu*. Nie wszytkie tego typu postaci znalazły się w obiektywie zainteresowań badaczy omawianej tu tematyki. Można tu wskazać np. Franka Bensona (*The Isle of Wight Pageant*, 1907; *Winchester Pageant*, 1908; *The Army Pageant* 1910) czy Gwen Lally (*Warwick Pageant*, 1930; *Pageant of Tewkesbury*, 1931; *Pageant of Birmingham*, 1938).

Badacze, którzy chcą zajmować się studiami nad brytyjskimi *pageantami*, mają do dyspozycji znakomitą bazę danych opublikowaną na stronie projektu *The Redress of the Past: Historical Pageants in Britain*[45]. Została ona uruchomiona tuż przed konferencją „History in the Limelight", która odbyła się w dniach 8–10 września 2017 roku w Institute of Education na University College of London[46]. Strona internetowa działa pod kierunkiem Paula Readmana, pomysłodawcy tego przedsięwzięcia. Zdecydowanie najcenniejszą częścią tej inicjatywy jest baza danych, która stale jest uzupełniania. Strona umożliwia przeszukiwanie zasobów według wybranych kryteriów: roku, miejsca, typu *pageantu* (organizowany

---

[42] A. Swift, K. Elliott, *The Year of the Pageant*, Bath 2009, s. 521–680.

[43] H.T. Edwards, *The National Pageant of Wales*, Llandysul 2009.

[44] Louis N. Parker: A. Yoshino, *op. cit.*, s. 19–56; Frank Lascelles: D.S. Ryan, *The Man Who Staged the Empire: Remembering Frank Lascelles in Sibford Gower, 1875–2000*, [w:] *Material Memories*, eds. M. Kwint, Ch. Breward, J. Aynsley, Oxford 1999, s. 159–182; eadem, *'Pageantitis': Frank Lascelles 1907 Oxford Historical Pageant, Visual Spectacle and Popular Memory*, "Visual Culture in Britain" 2007, vol. 8, no. 2, s. 63–82; Owen Rhoscomyl: H.T. Edwards, *op. cit.*, s. 29–85.

[45] *Pageants*, https://historicalpageants.ac.uk/pageants [dostęp: 29.06.2021].

[46] Autor niniejszego artykułu uczestniczył w konferencji z referatem pt. *Historical accuracy in historical spectacles: The case of Roman equipment*.

w wiosce, miasteczku, dużym mieście, Londynie, kościelny, regionalny, narodowy, imperialny), osób kierujących spektaklem (*master*/*mistress of pageant*), autorów tekstów do *Pageant Programme*/*Book of Words*, kompozytorów muzyki, historycznych postaci (Boudika, królowa Elżbieta I itd.), wreszcie liczby uczestników bądź widzów. Po wpisaniu wyszukiwanej frazy lub wybraniu określonych kryteriów pojawia się na mapce lokalizacja jednego lub większej liczby *pageantów*. Każdy z nich posiada standaryzowaną metrykę, która zawiera dane dotyczące przedstawień (data, miejsce, liczba pokazów), zaangażowanych osób, ewentualne informacje finansowe, liczbę widzów. Znajdują się tu też streszczenia odgrywanych epizodów/scen oraz wyliczenie postaci historycznych w nich odgrywanych. Następnie zamieszczone są odniesienia do źródeł: gazet, które opisywały *pageant* (ale bez dokładnych wskazówek, jak choćby numer lub strony periodyku), programu spektaklu (*Book of Words*), ewentualnych opracowań opisujących wydarzenie. Przydatne są wskazówki odnoszące się do archiwów, w których zgromadzone są dokumenty odnoszące się do konkretnego *pageantu*. Metryka zawiera również podsumowanie (*summary*), które ma formę artykułu analizującego na podstawie prasy, materiałów archiwalnych i programu każdy *pageant*.

Niewątpliwie ta baza danych stanowi znakomity punkt wyjścia dla dalszych studiów czy to nad poszczególnymi spektaklami, czy też nad ich dowolnie określonym zbiorem w wymiarze chronologicznym, terytorialnym lub typologicznym. Jednocześnie bogactwo informacji wyłaniające się z analizy tej bazy oraz rozproszenie źródeł wyraźnie wskazuje, z jak rozległym i niełatwym polem badawczym ma do czynienia każdy potencjalny badacz brytyjskich *pageantów*. Obecnie baza liczy 656 spektakli i dodawane są kolejne. Nie może zatem zaskakiwać fakt, że dominują studia ograniczające się do jednego lub kilku *pageantów*. Brakuje za to ujęć problemowych, które obejmowałyby pewien aspekt *pageantu* na przestrzeni dłuższego okresu lub analizowałoby wszystkie tego typu imprezy, np. w epoce edwardiańskiej. Takie podejście mogłoby zaowocować choćby odpowiedzią na pytanie, dlaczego w latach 30. zrezygnowano z funkcji *master of pageant* na rzecz bardziej modernistycznej nazwy „producent/dyrektor organizacyjny" (*producer*/*organizing director*).

Digitalizacja i udostępnienie materiałów archiwalnych, periodyków oraz innych wydawnictw towarzyszących omawianym spektaklom umożliwi rozwój badań nad nimi. Ponadto może przyciągnąć badaczy z zagranicy, którzy również interesują się tym brytyjskim fenomenem. Warto podkreślić, że dwie pionierskie książki na temat *pageantów* są autorstwa osób spoza Wielkiej Brytanii: Amerykanina i Japonki. Zaangażowanie zagranicznych badaczy może też zaowocować studiami porównawczymi, których właściwie nie ma. Brytyjskie i kontynentalne spektakle historyczne, jakkolwiek pod różnymi i swoistymi nazwami, podlegały

wzajemnym wpływom. Przykładem jest choćby zorganizowany w 1930 roku *Les jeux de Rome* na stadionie w Heysel w Brukseli, które było wzorowane w aspektach organizacyjnych na brytyjskich *pageantach*[47].

PODSUMOWANIE

Fenomen brytyjskich amatorskich spektakli historycznych jest obecnie dynamicznie rozwijającym się zagadnieniem badawczym, szczególnie od drugiej dekady XXI wieku. Ma on bardzo perspektywiczny charakter z racji wielowymiarowości omawianego zjawiska i jego masowości. Historycy skupiali się dotychczas na inspiracjach kierujących twórcami *pageantów*, zarówno w wymiarze jednostkowym (*master*/*misstress of pageant*), jak i grup społecznych stojących za organizacją omawianych imprez. Ważnym czynnikiem była chęć afirmacji własnej wiodącej roli w społeczeństwie (arystokracja, klasa średnia), co spotykało się niekiedy z reakcją grup postrzegających siebie jako pokrzywdzone ekonomicznie (robotnicy). Aspekt ekonomiczny – jak się wydaje, jeszcze niedostatecznie przebadany – miał niemal podstawowy charakter, ponieważ były to niemal wyłącznie przedsięwzięcia komercyjne ukierunkowane na zebranie pieniędzy na określony, utylitarny cel. Zwraca się uwagę na kwestie partycypacji uboższej części społeczeństwa w tych kosztownych imprezach, które były jednym z przejawów rodzącej się kultury masowej. Wielowymiarowo prezentowana jest kwestia powodu uczestnictwa w *pageantach*: spełnienie obowiązku wobec lokalnej społeczności, chęć finansowania szczytnego celu, względy towarzyskie, chęć przeżycia przygody, próby artystycznego spełnienia się. Wreszcie można wskazać na obecność wątków emancypacyjnych, które zapewne będą cieszyły się dużą popularnością wśród badaczek. Ten katalog zagadnień można jeszcze poszerzyć o studia nad poszczególnymi *pageantami*.

Wąskie grono historyków skupione wokół projektu badawczego prowadzonego przez Readmana, obecnie wiodące w polu studiów nad brytyjskimi *pageantami*, jakkolwiek dokonało wiele dla dalszego rozwoju badań nad nimi, to wciąż nie jest w stanie przeanalizować wielu problemów naukowych. Stwarza to możliwość włączenia się w ich wysiłki poprzez znalezienie nieodkrytych lub niedostatecznie przebadanych zagadnień. Można choćby wskazać na korelacje pomiędzy kontynentalnymi spektaklami historycznymi a ich brytyjskimi odpowiednikami lub na przemiany w tendencjach rozwoju samych *pageantów* na

[47] W. Bejda, *Rekonstrukcje sportu antycznego na memorabiliach. Przypadek Les Jeux e Rome, stadion Heysel w Brukseli, 1930 rok*, „Scripta Historica" 2015, t. 21, s. 151–153.

przestrzeni dłuższego okresu (np. stopniowy wzrost znaczenia współczesnych osiągnięć gospodarczych kosztem eksponowania przeszłości).

BIBLIOGRAFIA

Źródła

St. Edmundsbury Pageant Souvenir, "Connoisseur Magazine" 1907, special number.

The Book of the York Pageant 1905.

The Patriotism of Puddlebury, "Punch" 1907, 24 July.

"Yorkshire Observer Budget" 1931, no. 3501.

Literatura

Bartie A., Fleming L., Freeman M., Hutton A., Readman P., *Introduction*, [w:] *Restaging the Past: Historical Pageants, Culture and Society in Modern Britain*, eds. A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman, London 2020, **DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv13xprsc.6**.

Bates E.W., Orr W., *Pageants and Pageantry*, Boston 1912.

Bejda W., *Rekonstrukcje sportu antycznego na memorabiliach. Przypadek Les Jeux e Rome, stadion Heysel w Brukseli, 1930 rok*, „Scripta Historica" 2015, t. 21.

Bejda W., *Wieloaspektowość spektakli historycznych w Wielkiej Brytanii w 1. połowie XX wieku*, [w:] A. Teterycz-Puzio, W. Bejda, L. Kościelak, *Homo ludens. Zabawy i rozrywki na co dzień i od święta w dziejach krajów Europy Środkowej i ich sąsiadów*, Słupsk 2017.

Binns A., *Nobility, Duty and Courage: Propaganda and Inspiration in the Interwar Women's and Girl's Pageants*, [w:] *Restaging the Past: Historical Pageants, Culture and Society in Modern Britain*, eds. A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman, London 2020, **DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv13xprsc.11**.

Burns A., *A National Church Tells Its Story: The English Church Pageant of 1909*, [w:] *Restaging the Past: Historical Pageants, Culture and Society in Modern Britain*, eds. A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman, London 2020, **DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv13xprsc.8**.

Butler Ch., *Probing the Pageant Phenomenon*, "Picture Postcard Annual" 2008.

Dean J.F., *All Dressed Up: Modern Irish Historical Pageantry*, Syracuse 2014.

Edwards H.T., *The National Pageant of Wales*, Llandysul 2009.

Freeman M., *The Pageants of St Albans: An Illustrated History. How the People of Twentieth-Century St. Albans Performed Scenes from the City's Past*, St. Albans 2020.

Harrington J.W., *Postal Carditis and Some Allied Manias*, "The American Magazine" 1906, vol. 61.

Hulme T., *'A Nation of Town Criers': Civic Publicity and Historical Pageantry in Inter-War Britain*, "Urban History" 2017, vol. 44, no. 2, **DOI: https://doi.org/10.1017/S0963926816000262**.

Parker L.N., *Historical Pageants*, "Journal of the Society for Arts" 1905, vol. 54, no. 2770.

Parker L.N., *Several of My Lives*, London 1928.

Parker L.N., *What Is a Pageant?*, "New Boston" 1910, no. 11.

Readman P., *The Place of the Past in English Culture c. 1890–1914*, "Past and Present" 2005, vol. 186, no. 1, **DOI: https://doi.org/10.1093/pastj/gti008**.

Roberts M., *Collecting Printed Ephemera*, Oxford 1988.

Ryan D.S., *'Pageantitis': Frank Lascelles 1907 Oxford Historical Pageant, Visual Spectacle and Popular Memory*, "Visual Culture in Britain" 2007, vol. 8, no. 2.

Ryan D.S., *Staging the Imperial City: The Pageant of London 1911*, [w:] *Imperial Cities: Landscape, Display and Identity*, eds. F. Driver, D. Gilbert, Manchester 1999.

Ryan D.S., *The Man Who Staged the Empire: Remembering Frank Lascelles in Sibford Gower, 1875–2000*, [w:] *Material Memories*, eds. M. Kwint, Ch. Breward, J. Aynsley, Oxford 1999.

Schelling F.E., *The English Chronicle Play: A Study in the Popular Historical Literature Environing Shakespeare*, New York 1902.

Stanisławski J., *Wielki słownik angielsko-polski z suplementem, O–Z*, Warszawa 1992.

Swift A., *Celebrating Bath's Pageant*, "Picture Postcard Monthly" 2009, no. 363.

Swift A., Elliott K., *The Year of the Pageant*, Bath 2009.

Thomas Z., *Historical Pageants, Citizenship and the Performance of Women's History before Second-Wave Feminism*, [w:] *Restaging the Past: Historical Pageants, Culture and Society in Modern Britain*, eds. A. Bartie, L. Fleming, M. Freeman, A. Hutton, P. Readman, London 2020, **DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv13xprsc.10**.

Wallis M., *Heirs to the Pageant: Mass Spectacle and the Popular Front*, [w:] *A Weapon in the Struggle: The Cultural History of the Communist Party in Britain*, ed. A. Croft, London 1998.

Wallis M., *Pageantry and the Popular Front: Ideological Production in the Thirties*, "New Theatre Quarterly" 1994, vol. 10, no. 38, **DOI: https://doi.org/10.1017/S0266464X00000300**.

Wallis M., *The Popular Front Pageant: Its Emergence and Decline*, "New Theatre Quarterly" 1995, vol. 11, no. 41, **DOI: https://doi.org/10.1017/S0266464X00008848**.

Wallis M., *Unlocking the Secret Soul: Mary Kelly, Pioneer of Village Theatre*, "New Theatre Quarterly" 2000, vol. 16, no. 4, **DOI: https://doi.org/10.1017/S0266464X00014093**.

Ward A., *History of English Dramatic Literature*, vol. 1, London 1875.

Withington R., *A Manual of Pageantry*, Bloomington 1915.

Withington R., *English Pageantry: An Historical Outline*, vol. 1–2, New York 1918.

Withington R., *English Pageantry: An Historical Outline*, vol. 1–2, New York 1963.

Woods M., *Performing Power: Local Politics and the Taunton Pageant of 1928*, "Journal of Historical Geography" 1999, vol. 25, no. 1, **DOI: https://doi.org/10.1006/jhge.1998.0107**.

Yoshino A., *Pageant Fever: Local History and Consumerism in Edwardian England*, Nishiwaseda 2011.

Netografia

Pageants, https://historicalpageants.ac.uk/pageants [dostęp: 29.06.2021].

ABSTRACT

British historical pageants were extremely popular during the period 1905–1939. Despite the involvement of millions of British people as performers and audiences, it was not until the 1990s that they became the subject of research. The idea, organization and public perception attracted the attention of researchers. The subject of the article are selected research problems: Was the pageant an invention of Louis N. Parker? What role did these performances play in the life of the local community? Did these undertakings finally hold society together, or perhaps they caused social animosities? The database (*The Redress of the Past: Historical Pageants in Britain*) containing several hundred pageants and research perspectives resulting from its use is also discussed.

Keywords: pageant; historical performance; Louis N. Parker; performers; audience